

กุหลาบเปอร์เซีย
ในแดน

สยาม

กุสุมา รัชมณี

กุหลาบเปอร์เซียในแดนสยาม

พิมพ์ครั้งที่ 1 พุทธศักราช 2566
จำนวน 500 เล่ม
ลิขสิทธิ์ มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า
กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
37/2 เอกมัย ซอย 12 (เจริญใจ) แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110
โทรศัพท์/โทรสาร 0-2062-9905

ปกหน้า: พระเจ้าชาห์สุลัยมานแห่งราชสำนักเปอร์เซียผู้ทรงส่งคณะทูตมาเจริญพระราชไมตรีกับสยาม
ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ภาพจาก Sheila R. Canby, 2002: 153)

ปกหลัง: ภาพถ่ายของอาจารย์อุภาวัฒน์ นามศิริ
สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

กุสุมา รักขมณี.
กุหลาบเปอร์เซียในแดนสยาม.-- กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2566.
382 หน้า.

1. อิหร่าน -- ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ -- ไทย. 2. อิหร่าน -- ความสัมพันธ์ทาง
วัฒนธรรม -- ไทย.

1. ชื่อเรื่อง.

955
ISBN 978-616-412-118-8

ออกแบบและจัดทำรูปเล่ม ฝ่าย MATICHON PREMIUM PRINT บริษัทมิตixon จำกัด (มหาชน)
12 ถนนเทศบาลนฤมาล หมู่บ้านประชานิเวศน์ 1 แขวงลาดยาว เขตจตุจักร
กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ 0-2589-0020 ต่อ 2419
E-mail: print.matichon@gmail.com

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มิตixon บริษัทมิตixon จำกัด (มหาชน)
12 ถนนเทศบาลนฤมาล หมู่บ้านประชานิเวศน์ 1 แขวงลาดยาว เขตจตุจักร
กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ 0-2589-0020 ต่อ 2000

คำนำของ มูลนิธิตสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

ชาวเปอร์เซียเริ่มติดต่อกับชาวสยามในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2154-2171) แห่งกรุงศรีอยุธยา และในเวลาต่อมา ชาห์สุลัยมาน กษัตริย์แห่งราชวงศ์ศะฟาเวีย (Safavī) ทรงส่งคณะทูตจากราชสำนักเปอร์เซียมายังสยาม ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) ดั่งมีบันทึกการเดินทางอยู่ในหนังสือชื่อ Safīna-i Sulaymān (“สำเภของกษัตริย์สุลัยมาน”) จากการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างยาวนานดังกล่าว ส่งผลให้มีการรับและแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหลากหลายด้าน

หนังสือเรื่อง “กุหลาบเปอร์เซียในแดนสยาม” ผลงานการค้นคว้าของศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. กุสุมา รัชขมณี มีเนื้อหากล่าวถึงประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างเปอร์เซียกับไทย การรับวัฒนธรรมด้านภาษา วรรณคดี เครื่องแต่งกาย อาหาร และเครื่องใช้ต่างๆ ที่มีที่มาจากเปอร์เซีย มีคำอธิบายผลการวิเคราะห์และตัวอย่างที่ชัดเจน ช่วยให้เข้าใจวัฒนธรรมเปอร์เซียที่ผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างลึกซึ้ง ผลงานเรื่องนี้จึงเป็นประโยชน์ยิ่งต่อวงวิชาการด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมศึกษา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. กุสุมา รัชขมณี เป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบแห่งราชบัณฑิตยสภา มีความรู้ความเชี่ยวชาญ

หลายสาขาวิชาทั้งภาษาและวรรณคดีไทย ภาษาและวรรณคดีสันสกฤต วรรณคดี
เปรียบเทียบ ตลอดจนอิสลามศึกษา หนังสือเรื่อง “กุหลาบเปอร์เซียในแดนสยาม”
จึงเป็นประจักษ์พยานว่าการศึกษาในเชิงลึกจำเป็นต้องอาศัยความรู้หลากหลาย
ด้าน

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาขอขอบคุณศาสตราจารย์เกียรติคุณ
ดร. กุสุมา รัชชมณี ผู้เขียน กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ผู้สนับสนุน
การจัดพิมพ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์กิตติชัย พินโน ผู้เป็นบรรณาธิการไว้ ณ ที่นี้
มูลนิธิฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเรื่อง “กุหลาบเปอร์เซียในแดนสยาม”
จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจได้เป็นอย่างดี

(ท่านผู้หญิงนราวดี ชัยเฉนิยน)

ประธานกรรมการมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

คำนำของผู้เขียน

ผู้เขียนสนใจเรื่องวัฒนธรรมเปอร์เซียตั้งแต่ครั้งเรียนวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีไทยของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อพ.ศ. 2513 เกี่ยวกับกวีนิพนธ์เปอร์เซียเรื่องรูไบยัตของโอมาร์ คัยยาม ฉบับภาษาไทย ครั้นเมื่อได้ศึกษาต่อทาง Sanskrit and Indian Studies ได้มีโอกาสเปรียบเทียบนิทานสันสกฤตกับนิทานเปอร์เซีย ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมสันสกฤตกับเปอร์เซีย จึงได้พยายามสืบค้นต่อมาถึงที่มาของนิทานไทย ซึ่งมีเค้าว่ารับมาจากนิทานเปอร์เซีย คือนิทานสิบสองเหลี่ยม ได้พยายามรวบรวมข้อมูลจากที่ต่างๆ ทีละเล็กละน้อย ตลอดเวลา 40 ปีที่ผ่านมา จนได้คำตอบที่น่าพึงพอใจเกี่ยวกับวรรณคดีนิทานเรื่องนี้ อีกทั้งยังได้ความรู้เรื่องวัฒนธรรมเปอร์เซียโบราณซึ่งแผ่ขยายครอบคลุมไปทั่วเอเชียตะวันตก เอเชียกลาง เอเชียใต้ มาจนถึงแผ่นดินไทยโดยไม่จำกัดภูมิหลังทางชาติพันธุ์หรือความเชื่อทางศาสนา ในหนังสือเรื่องนี้ใช้คำว่า “กุหลาบ” เป็นสัญลักษณ์แทนวัฒนธรรมเปอร์เซีย ซึ่งเปรียบเสมือน “กุหลาบไร้พรมแดน” ที่มางอกงามอยู่ในแผ่นดินไทย

หนังสือเรื่องนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดีเปอร์เซียที่ปรากฏในวัฒนธรรมไทย บทแรกกล่าวถึงศิลปวัฒนธรรมที่มี “รุ่งอรุณ” อยู่ในดินแดนเปอร์เซีย และไปส่องสว่างอยู่ในต่างแดน โดยเฉพาะในกรุงศรีอยุธยา (“นาวานคร”) ซึ่งวัฒนธรรมเปอร์เซียได้ผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย และกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย บทที่ 2 เป็นบทวิเคราะห์วรรณคดีเปอร์เซียที่ชาวสยามได้รู้จัก เริ่มต้นจากการเดินทางของชาวเปอร์เซียผู้นำ “กุหลาบวัฒนธรรม” จากอุทยานเปอร์เซียมาปลูกลงในแผ่นดินสยาม บทที่ 3

วิเคราะห์ศัพท์เปอร์เซียที่ปรากฏในภาษาไทย แบ่งเป็นหมวดเสื้อผ้าอาภรณ์
ข้าวของเครื่องใช้ ผู้คน และการปรงรสปรงสุคนธ์

บทวิเคราะห์ทั้งหมดได้จากข้อมูลที่รวบรวมจากเอกสารและคำบอกเล่า
ต่างๆ โดยมีข้อสังเกตว่าชื่อต่างๆ ในภาษาเปอร์เซียมีการออกเสียงต่างกันและมี
ผู้ถอดเสียงไว้ต่างกัน ในหนังสือเรื่องนี้จึงไม่ใช้วิธีถอดเสียง (transcription) แต่ใช้
วิธีถอดตามตัวอักษร (transliteration) เพื่อให้ผู้อ่านเทียบคำกลับไปหารูปเดิมที่
เขียนด้วยอักษรเปอร์เซียได้ (ดูภาคผนวก ก)

ผลงานนี้บรรลุนิยามารมณ์ของผู้เขียนด้วยความเมตตาและความ
โปรดปรานของพระเป็นเจ้าผู้ประทานสติปัญญา แรงกาย แรงใจ และความมุ่งมั่น
ให้ในชีวิตการทำงาน

ผู้เขียนขอขอบคุณผู้มีส่วนช่วยเหลือให้หนังสือเรื่องนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี
ขอบคุณกัลยาณมิตรที่ตอบคำถามต่างๆ ให้อย่างทันท่วงทีดังรายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์
ในรายการอ้างอิง ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์สยาม ภัทรานุประวัติ ที่ส่งหนังสือ
หายากจากต่างแดนมาให้อย่างต่อเนื่อง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปรัชญา ปานเกตู ที่
ช่วยหาตัวอย่างคำจากเอกสารและวรรณคดีเรื่องต่างๆ ให้อย่างครบถ้วน และ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์กิตติชัย พินโน ที่มีส่วนสำคัญอย่างมากในผลงานเรื่องนี้
โดยเป็นทั้งบรรณาธิการ ทั้งผู้ค้นคว้ารวบรวมข้อมูล บันทึกข้อมูลและเสนอความเห็น
ในฐานะผู้อ่านคนหนึ่ง ทำให้มีการปรับแก้มาตลอดจนเป็นฉบับสมบูรณ์ในที่สุดนี้

ขอบพระคุณศาสตราจารย์เกียรติคุณ คุณหญิงไขศรี ศรีอรุณ ที่เห็นความ
สำคัญของผลงานเรื่องนี้และเมตตาให้กำลังใจแก่ผู้เขียนเสมอมา และขอบพระคุณ
มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ผู้จัดพิมพ์หนังสือ “**กุหลาบเปอร์เซียในแดน
สยาม**” ซึ่งทำให้ผลงานจากความตั้งใจอย่างเอกอุของผู้เขียนได้เผยแพร่ถึงมือ
ผู้อ่านทั่วไป

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณผู้อ่านทุกท่าน หากมีข้อเสนอแนะให้ปรับแก้หรือ
เพิ่มเติมประการใด ผู้เขียนก็ยินดีน้อมรับไว้พิจารณา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. กุสุมา รักษมณี
สิงหาคม 2565

สารบัญ

	หน้า
คำนำของมูลนิธิสมเด็จพระรัตนราชสุตา	4
คำนำของผู้เขียน	6
สารบัญ	8
สารบัญภาพประกอบ	12
บทที่	
1 กุหลาบจากเมืองเทศ; วัฒนธรรมเปอร์เซียที่เดินทางสู่สยาม	15
1.1 รุ่งอรุณในแดนกุหลาบ	17
1.1.1 ภาษา	23
1.1.1.1 ภาษาเปอร์เซียเก่า	23
1.1.1.2 ภาษาเปอร์เซียกลาง	24
1.1.1.3 ภาษาเปอร์เซียใหม่	24
1.1.1.4 ภาษาเปอร์เซีย/อินเดีย	26
1.1.2 ศิลปะ	29
1.1.2.1 ศิลปะการก่อสร้าง	29
1.1.2.2 ศิลปะการทอผ้าทอพรม	42
1.1.2.3 ศิลปะการประจักษ์และประจักษ์สุนทรีย์	46
1.2 กุหลาบในนาวานคร	49

บทที่	หน้า
2	67
เมื่อกุหลาบไร้พรมแดน: การรับและปรับเปลี่ยนวรรณคดีเปอร์เซีย	
2.1 กุหลาบในอุทยานเปอร์เซีย: นิทานเปอร์เซียที่ชาวสยามได้รู้จัก	71
2.2 สิบสองเหลี่ยมที่ประกอบสร้างในแดนสยาม	89
2.3 มาลัยกลีบกุหลาบรุไบยาต	133
2.4 เรื่องเล่าเพื่อโน้มน้าวให้เปลี่ยนใจ	171
2.4.1 พันหนึ่งราตรี	174
2.4.2 พันหนึ่งทิวา	181
2.4.3 ทศมนตรี	184
3	189
แม่เรียกออย่างอื่นก็หอมรีนเหมือนกัน: คำเปอร์เซียในภาษาไทย	
3.1 “แดงจรัสปีศตุกล ชาดย่อม”: เสื้อผ้าอาภรณ์	194
3.1.1 กั้นหย่น	194
3.1.2 กาก็	199
3.1.3 กุฎไต้	200
3.1.4 กุหระ่า	202
3.1.5 ขนสมุน	205
3.1.6 ขาวม้า	207
3.1.7 เข้มخاب	211
3.1.8 คร่ำ	213
3.1.9 ครุย	217
3.1.10 จะดัด	223
3.1.11 ฉีด - ฉีก	224
3.1.12 ปีศตุ	226
3.1.13 มัสรู	229
3.1.14 ย่นตะนี	232
3.1.15 ย่ามะหวาด	236
3.1.16 ยี่กำ	237

กุหลาบเปอร์เซียในแคนสยาม

บทที่	หน้า
3.1.17 ราชาวดี	241
3.1.18 ลอมพอก	246
3.1.19 สักหลาด	254
3.1.20 ส่าน	257
3.1.21 ส้ารบับ	260
3.1.22 อัดลัด	262
3.2 “เสียงสร้างทิ้งดิ่งหยั่งน้ำอิง”: ข้าวของเครื่องใช้ ผู้คน	264
3.2.1 กระจับ	264
3.2.2 กะลาสี	265
3.2.3 ชั้นที่	267
3.2.4 จาระปี	271
3.2.5 ชุกซี	272
3.2.6 ตราชู	275
3.2.7 ปสาน	276
3.2.8 ภาชี	278
3.2.9 วิลาศ	280
3.2.10 สรไน	282
3.2.11 สร้าง	283
3.2.12 อะไหล์	286
3.3 “สุหรัยมาศโปรยปรายดังสายฝน”: การปรุงรสปรุงสุคนธ์	286
3.3.1 กระจำพัก	286
3.3.2 กะหล่ำ	289
3.3.3 กานพลู	289
3.3.4 กุหลาบ	289
3.3.5 มีศกอด	291
3.3.6 ยี่หฺร่า	294
3.3.7 ลูกเกต	295
3.3.8 ลูกบ้าดำ	296
3.3.9 ลูกเหิน	297

บทที่	หน้า
3.3.10 สุหรัาย	298
3.3.11 ทัญญาฝรัน	300
3.3.12 องุ่น	301
3.3.13 อาจาด	302
3.3.14 อาลัว	303
3.3.15 อำพัน	305
4 บทส่งท้าย: กุหลาบของวันวาน	309
รายการอ้างอิง	317
ภาคผนวก	339
ภาคผนวก ก	340
ตารางการถ่ายถอดอักษรเปอร์เซีย (Fārsī)	340
เป็นอักษรไทยและโรมัน	
ภาคผนวก ข	344
ราชวงศ์และกษัตริย์ที่อ้างถึงในหนังสือนี้	344
ดัชนี	349
ดัชนีชื่อบุคคล	350
ดัชนีชื่อสถานที่	362
ดัชนีชื่ออื่นๆ	368
มุลนิธิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา	378
พระนามและรายนามคณะกรรมการ	379
มุลนิธิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดา	
คณะผู้จัดทำ	380
ประวัติผู้เขียน	381

สารบัญภาพประกอบ

		หน้า
ภาพที่ 1	The Arch of Khusrau	30
ภาพที่ 2	พระตำหนัก “สี่สิบเสา” (Chihil Sutūn)	32
ภาพที่ 3	จัตุรัสหลวง “อลังการแห่งโลก” (Naqsh-i Jahān)	35
ภาพที่ 4	กลุ่มอาคารสาธารณูปการ “พระราชมารดา” (Mādar-i Shāh)	36
ภาพที่ 5	ที่พักคนเดินทางในย่านถนน “จตุรอูทยาน” (Chahār Bāgh)	36
ภาพที่ 6	ประตูทางเข้าที่พักคนเดินทาง “เรือนแรมเจ้านคร” (Ribāt-i Mālik)	37
ภาพที่ 7	แผนผังที่พักคนเดินทาง “Akcha Qala”	38
ภาพที่ 8	มณฑปสุสาน (mausoleum) พระเจ้าไซรัสมหาราช	39
ภาพที่ 9	มณฑปสิบสองเหลี่ยม “Doner Kumbet” ที่ Kayseri Province ค.ศ. 1275 สมัยราชวงศ์ซัลจุก	40
ภาพที่ 10	ผืนผ้าลายดอกกุหลาบกับนกบุลูบูล	43
ภาพที่ 11	การผูกปมแบบสมมาตร (ghiordes) และแบบอสมมาตร (senneh หรือ sehna)	45
ภาพที่ 12	ตึกพระเจ้าเหา	59
ภาพที่ 13	ตึกเลี้ยงรับรองทูต	60
ภาพที่ 14	ก้นหยั้นของเปอร์เซียในศตวรรษที่ 19	195

ภาพที่ 15	เสื้อเสนาภฏของไทยในพิพิธภัณฑ์ Royal Ontario Museum ประเทศแคนาดา	203
ภาพที่ 16	ฉลองพระองค์ประดับขนสมุนของชาวสุลัยมาน แห่งราชวงศ์ศะพะเวีย	206
ภาพที่ 17	ผ้าคาดเอว “ขาวม้า” ของชาวบ้านจากภาพสีน้ำ “นักมวยปล้ำกับครุฑฝึก” ในศตวรรษที่ 17	210
ภาพที่ 18	โกเหล้าองุ่นจากเมืองฮิราต (หูกู้กับฝาซำรูด)	216
ภาพที่ 19	พระเจ้ามเหษีมุดทรงสวมเสื้อครุยพระราชทานจาก กาทลิบกาติร	218
ภาพที่ 20	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระชฎา ประดับยี่เก่าขนนกการเวก	238
ภาพที่ 21	พระเจ้าบรมราม ครุฑทรงศิราภรณ์ประดับยี่เก่า	240
ภาพที่ 22	ภาพวาดขุนนางสยามสวมลอมพอก	248
ภาพที่ 23	ไฟร์พลของพระเจ้าไกโคซรุสวมลอมพอกแบบต่างๆ	252
ภาพที่ 24	ขนมมัศกอดของเปอร์เซีย	292

